MOKO-MOKO IN 1840.

Moko-moko, zoo als dit landschap in de wandeling wordt genoemd, is verdeeld* in vijf op zich zelve staande districten, onder de benaming van Moko-moko, Bantal, Ipoe, Sablat en Kataoen, welke op een afstand van 20 tot 30 palen van elkander verwijderd liggen. Deze districten zijn wederom verdeeld in afdeelingen en dorpen.

De grensscheiding van dit landschap is, ten Noorden aan Kalapasatoe, grenzende aan het Rijk van Indrapoera, alwaar men een steen aantreft, waarop in de Nederduitsche en Engelsche talen de scheiding van de beide landen uitgedrukt staat; ten Oosten aan de Ketenbergen, ten Zuiden aan de rivier Srangei [1], grenzende aan het district Lei [Laïs] en ten Westen aan de zee.

Dit landschap heeft steeds een' Toeankoe of Regent aan het hoofd van het Inlandsch bestuur gehad, bijgestaan door de Mantri's van de Ampatbĕlas (de hoofden van Mandjoeta) en den Pambarap van de Vijf-kotas [2], die zijnen raad uitmaken. De Toeankoesraad doet uitspraak in alle criminele en civiele zaken, welke in het district Moko-moko voorvallen, en in de districten Bantal, Ipoe, Sablat en Kataoen benoemt de Toeankoe een voornaam Hoofd als zijn' vertegenwoordiger, onder de benaming van Pambarap, die bijgestaan door drie of meer der dorpshoof-

---

[1] Elders Oerei.

[2] Moko-moko bestaat uit de landschappen of distrikten: Ampat-bĕlas en Vijf-kota (eigenl. Moko-moko) en de Proatin-landen. Mandjoeta heet de noordelijke grensrivier.

den, beslist in de zaken binnen zijn ressort voorvallende en daarvan rapport doet aan den Toeankoe. De uitspraken in criminele of civiele zaken van welken aard ook, worden onderworpen aan de herziening van de civiele autoriteit, die daarin naar bevind van zaken, des noods na de bevelen van den Assistent-Resident van Bengkoelen te hebben ingewonnen, bepaalde uitspraak doet.

Alle misdaden, van welken aard ook, worden bestraft met geldboeten, waarvan de hoegrootheid naar de rangen van den gecondemneerde en den beleedigde bepaald wordt. Bij onvermogen tot betaling wordt de gecondemneerde aan den Toeankoe overgeleverd, door welke overlevering alle betrekking tusschen hem en zijne bloedverwanten en zijne verpligtingen daaruit voortvloeijende komen op te houden. Hij behoudt evenwel het regt om zich voor *f* 40 van den Toeankoe vrij te koopen. De Hoofden welke zitting in den raad hebben, geven niet dan om dringende omstandigheden hunne toestemming tot eene zoodanige afdoening der zaak; het aandeel dat zij in de geldboeten hebben, drijft hun tot den verkoop der bloedverwanten van den gecondemneerde [1] en om, bij ontstentenis van bloedverwanten, het dorp, waar de gecondemneerde te huis hoort, de vergoeding der som op te leggen.

De groote onheilen, welke in het landschap Moko-moko uit de baatzucht der hoofden ontstaan waren, hebben mij aanleiding gegeven om aan den Assistent-Resident van Bengkoelen, de Perez, eene voordragt te doen, ten einde alle criminele zaken aan de beslissing van den Pangeransraad te Bengkoelen, zijnde de hoogste regtbank in gemelde Residentie, te onderwerpen en om wijders aan de ingezetenen van Moko-moko vrijheid te laten om ook in civiele zaken naar Bengkoelen te appeleren. De dorpshoofden welke ieder op hunne beurt de lijdende partij waren bij de willekeurige handelingen van den inlandschen raad, droegen kennis van mijn voorstel en reikhalsden naar eene gunstige beslissing. Deze is hun dan ook in 1837 te beurt gevallen en van dat tijdstip tot ult°. 1839 heeft er geen zitting van de Toeankoesraad meer plaats gevonden dan in eene zaak van diefstal met braak, en deze procedure is met de

[1] Zie bijv. beneden bl. 32.

daarin betrokkene personen naar Bengkoelen opgezonden. Het is meermalen gebeurd, dat de gemeene man onder de hand door den Toeankoe of zijnen vertegenwoordiger werd onderdrukt, maar ofschoon hiervan kennis erlangende, heb ik zulks van tijd tot tijd over het hoofd moeten zien, om den Toeankoe niet in het oog der bevolking te vernederen, in afwachting dat gunstiger omstandigheden en eene betere vestiging van het bestuur mij zouden toelaten om alle willekeur met klem te keer te gaan.

Voor het inlandsch Bestuur heeft de Toeankoe een' Kapala-soemba of Hoofd-Mantri, vijf Mantri's, een' Pambarap in de Vijf-kotas en vier Pambaraps in de Proatins-landen, zijnde de districten Bantal, Ipoe, Sablat en Kataoen, wijders de dorpshoofden en hunne Pamangkoes of onderhoofden. De Toeankoe geeft bevelen, wier uitvoering door de Mantri's met tusschenkomst van de respectieve dorpshoofden verzekerd wordt. De Toeankoe heeft, zoo tot verdediging van zijn persoon als tot het overoverbrengen zijner bevelen, doebalangs of voorvechters, zijnde zulke personen, als wegens onvermogen tot betaling van hun opgelegde geldboete, zoo als hiervoren is omschreven, aan den Toeankoe afgeleverd zijn. Deze zorgt niet voor hun onderhoud en op hen rust geene andere verpligting dan om in tijd van nood tot dienstbaarheid te worden opgeroepen.

De Toeankoe is de insteller van de adats of gebruiken, hij doet zulks echter nimmer schriftelijk, noch houdt hij voor zich aanteekening daarvan, waarom dikwijls door de Hoofden eene verkeerde uitlegging aan de bestaande wetten gegeven wordt. Bij het ontstaan van verschil deswege beslist de Toeankoe met de Mantri's.

Volgens geloofwaardige berigten zou de Toeankoe afstammen van de Vorsten van Mĕnangkabou. De eerste regerende Toeankoe te Mokomoko was de zoon van den Toeankoe van dat rijk, Toeankoe Radja Gadang, wiens zetel aan de rivier Mandjoeta gevestigd was. Er zijn nog overblijfselen daarvan aanwezig en die plaats wordt genoemd Doesoen Goba. Het is algemeen bij de bevolking van Moko-moko aangenomen, dat dit landschap door den Toeankoe van Mĕnangkabou, haren vroegeren vorst, aan zijnen zoon is afgestaan, die dadelijk in de voor-

regten van zijnen vader opgevolgd is. Op grond van deze overlevering beschouwt de tegenwoordige Toeankoe, even als zijne voorgangers, het land als zijn wettig eigendom en de bevolking is verpligt de voortbrengselen van het land, die zij met levensgevaar in de bosschen en wildernissen verzamelt, als: was, ivoor, vogelnesten, goud, etc. aan hem te leveren tot zoodanige prijzen als hij goedvindt te bepalen. Ontvreemding of onderhandschen verkoop van eenig product wordt gestraft met eene boete van *f* 40.

Onverminderd de groote veranderingen, welke het Nederlandsch Gouvernement in gemelde onderafdeeling gemaakt heeft, zoo in het bestuur, als in de regten van de Toeankoe, blijven de bovengemelde gebruiken nog in stand; het tractement dat aan den Toeankoe in vergoeding van den handel is toegekend geworden, ad *f* 150 's maands, beschouwt hij iets dat hem van regtswege toekomt en de gemeene man is nog onkundig van de regten die hem door het Gouvernement zijn toegekend. De willekeurige magt sedert 1826 door de Toeankoes van Moko-moko uitgeoefend, kan niet anders beteugeld worden dan door eene voldoende uitbreiding van het Nederlandsch Gezag. Zij is in mijn oog de voorname, zoo niet de eenige oorzaak van de traagheid der bevolking om zich met eenigen nuttigen arbeid bezig te houden. De Hoofden van de bevolking worden beschouwd als de vasallen van den Toeankoe en om hunne onderwerping te betoonen wordt door ieder Hoofd van de Proatinslanden in de drie jaren de som van *f* 6, een koelak rijst, een koelak *ămping* of gebrande rijst en een kip aan den Toeankoe geleverd, welke zij van de bevolking hebben. De Hoofden van de Ampat-bĕlas en de Vijf-kotas, of van het district Moko-moko zelve, zijn van deze belasting vrij, aangezien deze beschouwd worden als de eerste inwoners van het land en afhalers van den eersten Toeankoe van Moko-moko uit het Rijk van Mĕnangkabou. Op al de Hoofden van het voormelde landschap rust nog de verpligting om jaarlijks, ter gelegenheid van het poeasafeest [de Mohammedaansche Vasten], ten huize van den Toeankoe te verschijnen, om de installatie van dezen Regent bij te wonen, welke ingevolge de oude Mĕnangkabousche wetten jaarlijks plaats vindt. De Toeankoe wordt door de Mantri's uit

de anak-radja's [personen van vorstelijke afkomst, d. i. uit de familie der Hoofden] gekozen, welke gewoonlijk amfioenschuivers en slechte sujetten zijn; hij kan ook met eenstemmigheid der Mantri's van het Toeankoeschap ontzet worden, doch dit vindt zeldzaam plaats wegens de onbemiddelde staat der Hoofden, daar meestal omkoopingen van de zijde van den Toeankoe plaats vinden. Voor zoo verre ik er mij mede heb kunnen bekend maken is er slechts één Toeankoe, de broeder van den tegenwoordigen Regent, door de Hoofden van zijne betrekking ontzet. De Hoofden van de Vijf-kotas of [en?] de Proatinslanden hebben geen stem bij de verkiezing van den Toeankoe. De Toeankoe benoemt en ontslaat de dorpshoofden naar verkiezing en is aan niemand rekenschap schuldig.

De bevolking van Moko-moko, die zich het despotiek gezag van haren Regent had laten welgevallen, heeft tijdens de intrekking van de buitenposten van Bengkoelen, zwaar voor hare lijdzaamheid geboet.

De Toeankoe Soetan Sidi, die destijds geheel alleen aan het hoofd van het bestuur was, maakte zich zonder betaling meester van al de peper; hij zond zijnen broeder, die tot Toeankoe-moeda was verheven, om de tuinen te inspecteren en gedurende deze inspectiën werden er groote boeten wegens geringe overtredingen geheven en de onvermogenden van hunne vrouwen en kinderen beroofd; de handel was de bevolking geheel ontnomen en zij had van geleden onregt geen verhaal. Deze gruweldaden gaven aanleiding tot verhuizing van geheele dorpen, het tenietgaan der plantages, welke door de eigenaren werden uitgeroeid, en het afbreken der dorpen. De bevolking verspreide zich in de bosschen om niet in betrekking met de Toeankoe te komen.

Deze toestand van onderdrukking heeft eindelijk de hoofden van de Ampat-bĕlas in 1832 tot het besluit doen komen om de Toeankoe bij nu wijlen den Assistent-Resident Knoerle aan te klagen en het Nederlandsch Gezag te dier plaats in te roepen. De uitbreiding van dit Gezag op de Westkust van Sumatra, zoo wel als de vergrooting van de Residentie Bengkoelen, heeft Zijn Ed. Gestr. bewogen den Toeankoe in persoon te gaan afhalen en het bestuur van Moko-moko aan den heer J. In't veld op te dragen.

De ongelukkige dood van den heer Knoerle, welke kort daarop gevolgd is, bragt een' stilstand in de genomene maatregelen. De heer In'tveld verliet Moko-moko na anderhalve maand verblijf aldaar om familiebetrekkingen, en het gezag werd door Zijn Ed. Gestr. opgedragen aan een' inlandschen schrijver tegen *f* 15 's maands.

De slechte voortgang van zaken aldaar kwam eerst in 1834 ter kennis van den Assistent-Resident de Perez, welke ambtenaar, om in de betrekking van Civiel-gezaghebber te Moko-moko te voorzien, een' ander, doch bekwamer inlander met name Radin Mohamad Amir derwaarts zond. Moko-moko bleef steeds in denzelfden staat als in 1832, alleen was de bevolking van haren vroegeren tiran bevrijd. De Toeankoe van Indrapoera, den verlaten toestand van het land ziende, is overgegaan om alle mogelijke pogingen aan te wenden om zijn rijk, gelijk het dit voorheen was, met Moko-moko te vereenigen; de tegenwoordige Toeankoe van gemeld landschap werd door hem met gelden derwaarts gezonden om de Hoofden om te koopen, doch deze, in stede van getrouwelijk aan zijne zending te voldoen, heeft enkel zijn eigen belang bevorderd. Had de Toeankoe van Indrapoera zich met deze zaak niet bemoeid, zoo was Moko-moko stellig onder een Europeesch bestuur veel gelukkiger geweest dan het thans is, en de hoofden hadden nimmer meer aan een' Toeankoe gedacht.

Ik zal niet verder hierover uitwijden, doch nu overgaan tot de te Moko-moko bestaande wetten over het

PANDELINGSCHAP.

Er bestaat te Moko-moko en onderhoorige districten, even als te Bengkoelen en Padang, pandelingschap, echter onder andere wetten en benamingen. Het pandelingschap te deze plaats heeft vier onderscheidene benamingen als *Sando-Gong*, *Sando-akoe-banda*, *Sando-bĕtali* en *Sando-babla*.

Sando-gong kan in den uitgestrektsten zin des woords slavernij worden genoemd, daar de heer des pandelings onder deze benaming de magt in handen heeft om met zijnen pandeling te doen en te laten wat hij verkiest; mogt de pandeling onder den zwaren arbeid hem door zijnen

heer opgelegd bezwijken, dan heeft noch de familie des pandelings, noch de regter eenig verhaal op den meester, daar hij aanspraak heeft op de *bangon* of het bloedgeld.

Sando-akoe-banda is, dat bij het in pand geven van een of meer personen, de verpander borg staat voor het leven des pandelings en verpligt is denzelven gedurende zijnen dienstbaarheid met kleederen te voorzien; mogt hij komen te sterven, dan moet er onmiddellijk een ander in zijne plaats gegeven worden. Door verzuim of bij gebrek van voldoening binnen den tijd van acht dagen, wordt de schuld met *f* 8 verhoogd en bij desertie wordt de schuld mede vermeerderd met *f* 8. Alles wat de pandeling verliest of breekt, dat zijn' meester toebehoort, wordt hem in rekening gebragt. Zijne schuld wordt nimmer door dienstbaarheid verminderd.

Sando-gong-bĕtali bedoelt mede slavernij, met deze verandering alleenlijk, dat de bloedverwanten des pandelings zich het regt behouden om hem weder te kunnen vrijkoopen en de *bangon* te ontvangen.

Sando-babla ontstaat, wanneer iemand geld van een ander opneemt om een padiveld aan te leggen, waarvan de opbrengsten in tweeën, tusschen den geldschieter en den schuldenaar, worden verdeeld. De heer wijst de plaats aan waar de aanplanting geschieden moet. Mogt de schuldenaar, op welken tijd van den dag ook, zich van daar zonder voorkennis van zijnen heer verwijderen, dan wordt de schuld met *f* 8 verhoogd, welke boete de benaming heeft van *tingalang-boeei*. Bij het mislukken van het gewas wordt de schuld ook met *f* 10 verhoogd, hetgeen *boenga-padi* heet, en bij sterfte wordt het geld van de borgen gevorderd, en bij onvermogen van dezen van het dorp waar de schuldenaar woont, of van het geslacht waartoe hij behoort. Meermalen is het gebeurd, dat een schuldenaar zijne geheele familie heeft moeten verkoopen om den geldleener misgewassen en verzuimen, gedurende zijne pandelingschap begaan, te vergoeden [1].

---

[1] Ik verklaar — onder verbetering — de Maleische benamingen aldus: *sando-gong* groot pandelingschap; *sando-akoe-banda*: pandelingschap onder instaan voor have en goed, d. i. voor wat de pandeling noodig heeft; *sando-bĕtali* pan-

Kwijtschelding van schuld is onbekend.

De groote onheilen welke in het land door het pandelingschap ontstaan waren, hadden mij bewogen om eene onderhandsche opname der schulden van de pandelingen te doen, ten einde, naar bevind der hoegrootheid, een gepast voorstel aan het Gouvernement te doen tot afbetaling derzelve en door die pandelingen eenen tuin te doen aanleggen, met de vruchten waarvan zij den lande voor de uitgegeven som zouden kunnen schadeloos stellen.

Dit montant bedroeg boven mijne verwachting over de *f* 58000 en om de grootheid dezer som achtte ik het ongeraden om mijn voorgenomen doel aan het Gouvernement bekend te maken. Eene herziening in die wetten was voor de welvaart van de bevolking allernoodzakelijkst. Ik heb mij derhalve sedert 1837 beijverd om den Toeankoe en de Hoofden het verkeerde hunner instelling onder het oog te brengen en niet dan met vele moeite en opofferingen van gelden, heb ik in 1839 de Toeankoe en de gezamenlijke Hoofden van de geheele onderafdeeling overgehaald om, met intrekking van de vroeger bestaan hebbende wetten op het pandelingschap, slechts ééne wet daar te stellen, inhoudende de bepalingen dat de pandeling bij overlijden niet behoort te worden geremplaceerd, dat zijne schuld jaarlijks met *f* 5 vermindert, en dat de pandnemer verpligt is hem van kleederen en mondbehoeften te voorzien, enz.

HUWELIJK.

De huwelijken in dit landschap zijn die, welke bekend zijn onder de benaming van *samando*. Bij het aangaan van een huwelijk met de dochter van een' Toeankoe of anak-radja betaalt de man niets, alle uitgaven

---

delingschap met een touw, d. w. z., zoodat de pandeling door eenig regt verbonden blijft met zijne bloedverwanten, en eindelijk *s. babla*, liever *bablah*, pandelingschap met eene keerzijde, namelijk: dat zoo de schuldenaar van den eenen kant betalen moet, hij van den anderen kant de helft der opbrengsten geniet. — *Boenga-padi* beteekent bloem van de padi, maar voor *tingalang-boeei* weet ik geen enkele verklaring, die de mededeeling waard is. P.

zijn voor rekening van de vrouw en de man is verpligt bij de vrouw te gaan inwonen. Bij scheiding betaalt deze, zoo hij geen gegronde reden daarvoor opgeeft, *f* 400 aan de vrouw. Zoo iets geschiedt echter zeldzaam, daar de man, als hij onvermogend is tot de betaling, de plaats verlaat en niet terugkeert voor dat de vrouw uit eigen beweging de scheiding verzoekt, wanneer zij alle regten verliest op het huwelijksgeld.

De gemeene man moet, vóór het aangaan van het huwelijk, ten huize van zijne aanstaande echtgenoote zenden: acht kippen, een' vechthaan, eene piek, 10 koelaks witte rijst en *f* 4; doch hij kan ook met betaling van *f* 8 in het huwelijk treden. De scheiding vindt plaats door betaling van *f* 58, zoo de vrouw aan het land van de Ampat-bĕlas, der Vijf-kotas of aan dat der Proatins behoort, en met *f* 40 zoo zij de dochter van een vreemd land is, onder dien verstande echter, dat de man zonder opgave der redenen de scheiding vordert. Indien de vrouw scheiden wil, dan betaalt de man niets, en het gebeurt zeer zeldzaam dat de man het huwelijksgeld voldoet. Gewoonlijk maakt hij de vrouw het leven zoo onaangenaam, dat zij steeds de partij is die de echtscheiding proponeert; de man kan na de scheiding zijne kinderen niet wedernemen.

De gemeene man kan twee vrouwen trouwen, met betaling van *f* 40 aan zijne eerste echtgenoote. De weduwe van eenen Toeankoe mag niet huwen zonder toestemming van den Regent. Indien zij dit overtreedt vervalt zij in eene boete van *f* 80, als *f* 40 voor *Praba Payang* en *f* 40 voor *allee doedoekan* [1]. De vergunning tot het aangaan van een huwelijk wordt niet dan als bijzondere gunst aan de weduwe toegestaan.

Ik heb alhier aan te stippen, dat eene scheiding niet alleen van den wil van den man of de vrouw afhangt; de broeder, neef, oom en andere mannelijke familie van de zijde der vrouw, tot den derden graad van bloedverwantschap, kunnen naar verkiezing het huwelijk ontbinden. Meermalen zijn er voorbeelden van geweest, dat de zoon, broeder, neef

---

[1] Ik heb de spelling dezer woorden onveranderd gelaten. Ik geef het als niets dan een vermoeden, dat het eerste huisraad en pajoeng (*prabat-pajoeng*), het andere verandering van woonplaats (*alih doedoekan*) beteekent. P.

of oom bij zijne moeder, zuster, nicht of tante kwam, om zijne uit wangedrag voortgesproten schuld door haar te doen betalen. De man van de vrouw wordt in zoodanige gevallen aangesproken en bij weigering van betaling wordt het huwelijk dadelijk vernietigd en de vrouw en kinderen verkocht. Betaalt de man de schuld, dan neemt hij zijne vrouw en kinderen voor het betaald montant in pand, welke som nader door de familiebetrekkingen der vrouw kan worden verhoogd. Eene moeder en hare kinderen kunnen afzonderlijk verkocht worden.

Ten gevolge van de vele oneenigheden, welke door deze wetten ontstaan zijn, heeft de gemeene man dikwerf eene pandeling genomen, door Sando-gong aan hem verbonden, en is met haar in het huwelijk getreden, in welk geval hij alleen het regt heeft om de scheiding te vorderen en de kinderen hem toebehooren. Bij overlijden kan hij de vrouw hare vrijheid geven, doch mogt hij dit niet stiptelijk vóór zijnen dood bekend hebben gemaakt, dan kunnen de vrouw en kinderen nog voor de schuld door de bloedverwanten der man aangesproken worden, in welk geval de vrouw slechts een' afslag krijgt van *f* 10 op hare schuld, onverminderd of zij 20 of meer jaren met haren man geleefd had.

Het *djoedjoer*-huwelijk is in dit landschap niet bekend dan onder de voorname Hoofden van Kataoen, alwaar, volgens de wetten van het land, de zoon welke uit een zoodanig huwelijk voortspruit de opvolger van den vader wordt. Sints door den Toeankoe aan deze instelling niet meer de hand wordt gehouden, zijn die Hoofden grootendeels tot het afschaffen van zoodanige huwelijken geneigd.

De Toeankoe sluit huwelijken en verbreekt die zonder betaling, en hij kan zoo vele vrouwen nemen als hij verkiest.

STAMMEN.

Onder de bevolking van Moko-moko en daaronder sorterende districten vindt men de navolgende geslachten, Soekoes of Bangs, als: Soekoe Panei, Soekoe Malajoe, Soekoe Koembang en Soekoe Kota-pliang; Bang Toebei, ook genaamd Sinita, Bang Djoeroe of Bermani en Bang Saroepoe, ook genaamd Djoeroe-kalang. De vier eerste zijn de bevol-

king van Moko-moko en Bantal, welke opgegeven wordt afkomstig te zijn van Mĕnangkabou en Djambi, de overige geslachten vindt men onder de inwoners van Ipoe, Sablat en Kataoen. Geloofwaardige berigten verzekeren dat het landschap Mokomoko zich vroeger uitstrekte tot aan de rivier Aer Itam, tusschen de districten Bantal en Ipoe, en dat Ipoe, Sablat en Kataoen door den Regent van Soengei-lamou aan den Toeankoe van Mĕnangkabou was afgestaan tot vergoeding van de bangon of het bloedgeld van een' zijner zoons, welke in het Soengei-lamou'sche was vermoord geworden. De geslachten Bang Toebei, Sinita, Djoeroe, Bermani, Saroepoe en Djoeroe-kalang worden gevonden onder het Redjang-volk, dat in het land van Soengei-lamou woont en hierdoor kan de waarheid van bovengemelde berigten worden gestaafd.

AARD DER BEVOLKING.

De inboorlingen van Moko-moko verschillen in hunnen aard veel van de inwoners van Bengkoelen en Padang. Zij zijn zachtzinnig en arbeidzaam en hun geliefkoosd werk is het aanleggen en bebouwen van padivelden. Men hoort onder hen zelden van doodslag, diefstallen of roof. Zij onderwerpen zich zonder eenigen tegenstand aan de wetten, welke de Hoofden hun voorschrijven, doch wegens de onbillijkheden van dezen, hebben zij weinig eerbied voor hen. Den Toeankoe eerbiedigen zij als hunnen Vorst, daar hunne belangen van zijnen wil afhangen. De inwoners van Moko-moko zijn echter even als alle andere Sumatranen liefhebbers van het spel; ook dobbelen zij met steenen en zijn groote liefhebbers van hanengevechten. Voor dat ik het gezag aldaar aanvaardde verdobbelde de gemeene man uit gebrek aan geld zijne neven en nichten, en de hanengevechten bestonden overal, zoowel in de boven als in de benedenlanden. Dit werd door mij in 1835 gestuit, doch om de bevolking eenige uitspanning te verschaffen stond ik toe, dat zij eens in de week gedurende den marktdag of de Pĕkĕn op de hoofdplaats hanengevechten konden houden en voor contante betaling spelen.

Deze bepaling heeft al het kwaad, dat vroeger uit het spel voortvloeide, gestuit.

Van de inwoners heb ik verder geene bijzonderheden mede te deelen; zij zijn tot nog toe zeer onbeschaafd, doch kunnen door eene goede leiding tot een nuttig volk gemaakt worden.

LANDBOUW.

In dit landschap wordt de rijst in genoegzame hoeveelheid voor de behoefte der bevolking gecultiveerd, doch ook meer niet. Djagoeng, katjang en bijang[1] worden door de bevolking ook aangekweekt, om bij het mislukken van de rijst van genoegzame mondbehoefte te zijn voorzien. Peper en koffij, welke tijdens het Engelsche Bestuur de voorname opbrengst van gemeld landschap was, ging geheel te niet, zoo als ik reeds boven gemeld heb, doch door aanmoediging van die cultures gedurende mijn bewind te Moko-moko zijn zij weder toegenomen. Uit gebrek aan statistieke opgaven, welke ik door mijn overhaast vertrek van Bengkoelen aldaar heb achtergelaten, ben ik buiten staat om het getal der reeds aangeplante en thans vruchtdragende koffijboomen en peperranken op te geven. De bevolking van Moko-moko, welke vroeger in de bosschen verstrooid was, heeft thans behoorlijke dorpen aangelegd; haar getal was volgens eene door mij in het afgeloopen jaar gedane opname, 13800 zielen, waarvan het grootste gedeelte zich met koffij en peper planten onledig houdt. Op een getrouwd man rust de verpligting tot de aanplanting van 500 koffijboomen of 1000 ranken en een ongetrouwde plant de helft van dat getal.

De bevolking heeft steeds in kleine hoeveelheden katoen aangekweekt, om te dienen voor de Korintjiërs, welke deze ruilen tegen groffe kleedjes.

De aanplanting van koffij en peper, welke in de onderafdeeling Moko-moko meer en meer toeneemt door het dagelijks terugkeeren van het volk, dat zich vroeger om de mishandelingen van den Toeankoe naar andere oorden had verwijderd, kan door de uitbreiding van het Nederlandsch Gezag te dier plaats van aanbelang worden. Tijdens het Engelsche Bestuur waren aldaar één Resident, twee Assistent-Residenten en

[1] *Bidjan* (de naam eener oliegevende plant)? P.

een Posthouder met het noodig personeel geplaatst, zoowel tot toezigt op de cultures, als om den gemeenen man zijne regten te verzekeren. Dit werk heb ik geheel alleen gedaan en ik heb niet dan met opoffering van mijne gezondheid de cultures kunnen herstellen, waarvan de vruchten, ofschoon in geringe mate, reeds nu getrokken worden.

HANDEL.

Moko-moko, dat tijdens het Engelsche Bestuur het eerste handelsdepôt op Sumatra's Westkust was, heeft al die voordeelen verloren, door de overgave van dat landschap door de Britsche Regering aan den Sultan Sidi en de slechte handelwijze van dezen jegens de Korintji- en Baliboekit-bevolking, welke aldaar ter markt kwam. Tijdens het Engelsche Bestuur bestonden te Moko-moko vier gemetselde pakhuizen, drie voor peper en één voor zout en amfioen, een fort om den handel te beschermen en de residentswoning, benevens andere gemetselde huizen. Te Bantal stond een residentiehuis en een gemetseld pakhuis, te Ipoe insgelijks en verder een pakhuis aan de monding der rivier Aer Rami, sorterende onder Ipoe, en te Sablat en Kataoen waren posthouderswoningen, voorzien van behoorlijke peperpakhuizen. Al deze gebouwen waren tot 1833 bewoonbaar, doch de aardbeving in dat jaar bragt er eene onherstelbare schade aan toe; successivelijk zijn al deze gebouwen te niet gegaan met uitzondering alleenlijk van het fort.

De peperhandel werd destijds enkel met de inwoners van het landschap Moko-moko gedreven, en de hoeveelheid was zoo groot, dat het vervoer van al de bovengemelde pakhuizen met schepen geschiedde. Het overbrengen van dat product aan boord der schepen had plaats met gedekte vaartuigen van drie kojans, welke voor rekening van het Gouvernement in ieder district onderhouden werden; opene vaartuigen zijn aldaar van weinig nut, wegens de hooge zee, welke steeds voor de monding der rivieren staat. De peper werd door de bevolking uitsluitend aan het Gouvernement geleverd tegen *f* 6 de pikoel, met welke gelden de planter zich dadelijk kon voorzien van lijnwaden en andere noodwendigheden, welke in groote hoeveelheden bij de Residenten te verkrijgen waren.

De voornaamste handel bestond in amfioen, welken de bergbewoners of de Bali-boekit-bevolking, die niet onder het Europeesch Gezag stond, van den Resident van Moko-moko alleen voor zout inruilde. Er werden toen, volgens zekere opgaven, van 30 tot 35 kisten jaarlijks gesleten. Om dit volk geene andere markt te doen kiezen, hadden de Residenten zout, ijzer, lijnwaden, zijden stoffen, chitsen, hoofddoeken en nog meer andere kostbare handelsartikelen steeds in voorraad. De Korintji-bevolking, welke insgelijks ten Oosten van het Ketengebergte achter Moko-moko woont en een vrij volk is, kwam ook ten handel op deze plaats en verruilde haar goud voor zout, ijzer, grove lijnwaden, koperdraad en eenige kleinigheden.

Tijdens de overname van het Gezag van Moko-moko door mij in 1835, bestond de handel te dier plaats uitsluitend in zout, hetwelk in hoeveelheden van 15 tot 20 pikoels in de maand aan de Korintji-bevolking verkocht werd. De meeste inwoners van dat land, zoo wel als die van Bali-boekit, gingen toen naar Padang te markt.

Daar ik in de eerste jaren geen voordeel voor het Gouvernement van de peperkultuur verwachtte, beijverde ik mij met behulp van den gewezen Assistent-Resident van Bengkoelen, de Perez, om de kooplieden van Padang op te wekken om hunne zaken tot Moko-moko uit te breiden, ten einde door dien weg het Gouvernement schadeloos te stellen voor de in die afdeeling gedane uitgaven. Het gevaarlijke binnenkomen te Moko-moko was een groote hinderpaal voor de kooplieden van Padang en werkte mijne onderneming zeer tegen. Eindelijk, medio 1836, ontving ik na veel schrijvens een bezoek van den koopman Lautier van Padang, welke de vereischte inlichtingen omtrent den handel van mij verkreeg en daarop naar die plaats terug keerde. Kort daarop volgde de benoeming van den heer P. Rogers tot agent van den amfioenpachter Kei Mitiau en van den heer Lautier, te Moko-moko, welke vijf kisten amfioen, drie balen lijnwaden en verder eenige kleinigheden voor de markt geschikt met zich had medegebragt. De Bali-boekit-bevolking hare benoodigdheden te Moko-moko kunnende verkrijgen, heeft dadelijk den handel met den heer Rogers aangevangen en, om dien heer aan te moedigen tot uitbreiding zijner zaak, hem binnen drie maanden rijkelijk schadeloos gesteld voor al de aangebragte goederen.

In 1837 had de heer Rogers voor rekening van den Chinees Kei Mitiau te Moko-moko gedeponeerd twaalf kisten amfioen, zeven balen lijnwaden, fluweel, zijden stoffen en andere handelsartikelen, en door tusschenkomst van den Resident van Padang, den heer Francis, mijne hulp ingeroepen tot behartiging zijner belangen te Moko-moko tot tijd en wijlen Zijn Ed. zijne uitgebreide zaken te Indrapoera konde in orde brengen.

Ik heb toen door een' inlandschen schrijver onder mijn onmiddellijk toezigt, van de maand Maart tot October 1837, de 12 kisten amfioen verruild tegen goud, als de Malwa-amfioen voor *f* 3000 de kist en de Turksche tegen *f* 2400, en voorts nog een groot gedeelte van de andere handelsartikelen van de hand gezet. Waren er op dat tijdstip nog 6 kisten amfioen geweest, dan had ik die welligt ook kunnen kwijt worden.

Deze handel, welke eerst in de geboorte was, heeft eene groote stremming ondergaan door den dood van den heer P. Rogers in ult°. 1837 te Indrapoera. Een Chinees was de opvolger van dien heer, die door zijne onkunde om met den inlander om te gaan, groot nadeel aan dien handel heeft toegebragt. De Bali-boekit-bevolking ging sedert de aankomst van dien Chinees te Moko-moko grootendeels weder naar Padang, waardoor zij niet alleen veel tijdverlies leden, maar ook grootere uitgaven hadden te doen.

De Bali-boekit-landen zijn gelegen aan de oostzijde van het Ketengebergte, op de hoogte van Ipoe, en strekken zich ten Zuiden tot achter Kataoen uit. Zij zijn verdeeld in vier groote districten, namelijk Limoen, Batang-asei, Nibong en Pangkalan-djamboe. De bevolking van die plaatsen is verpligt, ten einde naar de westkust van Sumatra te komen, eerst naar Serampei of in de Korintjilanden te gaan, van waar zij de Aer Dikit, in het district Moko-moko, afdalen. De afstand van de Balie-boekit-districten tot Moko-moko is van 8 tot 15 dagen, zoodat de handelaren steeds binnen eene maand in hunne woonplaatsen kunnen terug wezen. Om naar Padang te gaan, langs het zeestrand, welke de kortste weg is, hebben zij altijd nog eene maand langer noodig. Niettegenstaande de moeijelijkheden dezer reis verkiezen zij echter de markt van Padang, indien zij hier niet naar behooren ontvangen worden. Zij

zijn hoogmoedig en zeer gehecht aan de adats, welke vroeger ten hunnen behoeve door de Engelschen zijn ingesteld. Vroeger werd hun namelijk, bij hunne aankomst te Moko-moko, ten geschenke gegeven een tail amfioen, eene flesch olie en ½ ℔ zout. Indien zij met een' koopman kunnen overeenkomen om amfioen en andere koopwaren te nemen, dan betalen zij de bovengemelde artikelen niet, in het tegenovergestelde geval voldoen zij de waarde daarvan volgens de marktprijzen. Bij het verkoopen van een of meer kisten amfioen in eens, betaalt de koopman aan den kooper *f* 20, of hij geeft hem ten geschenke een' buffel ter waarde van *f* 10, een dozijn grove messen en een stuk zijde of *apadendang*, hebbende de waarde van *f* 5. De Chinees, die thans met den verkoop van amfioen belast is, heeft steeds zwarigheid gemaakt om aan deze instelling te voldoen en hierdoor zijn' eigen handel benadeeld. Door mijne bemoeijing heeft de hoofdpachter eindelijk een' buffel voor ieder kist toegekend.

Door gepaste maatregelen ben ik overtuigd dat de handel van Moko-moko binnen eenen korten tijd op den vroegeren voet kan worden terug gebragt.

De Korintji-landen, welke mede ten Oosten van het Ketengebergte gelegen zijn, strekken zich uit van de hoogte van Bantal tot digt bij de XIII Kota's, en volgens geloofwaardige berigten zouden die landen veel sterker bevolkt zijn, dan eenig ander gedeelte van Sumatra. Het zoude voor de inwoners veel gemakkelijker zijn om hunne benoodigdheden van Aer-adji en Indrapoera af te halen, doch zij geven steeds de voorkeur aan de markt van Moko-moko, wegens den goeden aard der bevolking van dat district, waarbij nog komt, dat zij de protectie van het Gouvernement te dier plaats genieten kunnen.

Ten gevolge van den alleenhandel, die tijdens het Engelsche Bestuur bestond, beschouwen de inwoners van de Bali-boekit- en de Korintji-landen de eerste Civiele Autoriteit als den handelaar en komen dezen derhalve eerst raadplegen over hunne belangen. De herhaalde bezoeken, welke die ambtenaar van de Hoofden en handelaren ontvangt, zijn voor hem een aanmerkelijk financieel bezwaar. De bovengemelde handelaren laten zich niets gelegen zijn aan de hoofden van Moko-moko en raadplegen hen nimmer in eenige zaak.

WEGEN.

Zoo in het belang van den dienst als om de handelaren te bevoordeelen, heb ik communicatiewegen door de bevolking doen aanleggen, als eenen binnenslands door de geheele afdeeling, een' anderen van een dorp naar het ander en een' langs het zeestrand, daar wegens het gestadig afspoelen van den grond eene voorziening in deze noodzakelijk was.

Aan den laatstgenoemden weg heb ik vaste stations aangelegd, waarvan door het Bestuur van Bengkoelen steeds gebruik is gemaakt tot de verzending der brieven naar Padang. De expeditie der postpaketten heeft plaats van Bengkoelen naar Lei, van hier naar Kataoen, verder naar Sablat, van Sablat naar Ipoe, vervolgens naar Bantal en dan naar Moko-moko. Het paket wordt vervolgens met twee politiebedienden van deze plaats naar Padang overgebragt.

De overbrenging der brieven van Kataoen naar Moko-moko geschiedt met de oppassers welke ik in ieder der bovengemelde districten heb gestationeerd [1].

T. C. BOGAARDT.

Batavia, 31 Maart 1840.

[1] Het Instituut is de mededeeling van dit stuk verschuldigd aan de welwillendheid van Z. E. den Minister van Koloniën.

